

La Royale Belge / Centraal Beheer T & B

Verzekeringsmaatschappijen in Europa kennen in de jaren '60 een grote expansie. In Nederland neemt het bedrijf *Centraal Beheer* de beslissing om te verhuizen van Amsterdam naar de rand van de veel kleinere stad Apeldoorn. Het bedrijf *La Royale Belge* verlaat het historisch stadshart van Brussel om zich te vestigen in Bosvoorde, de groene zuidelijke stadsrand. In de loop der jaren verminderde het personeelsbestand drastisch en werden de te grote gebouwen afgestoten. Een zoektocht naar een nieuwe bestemming voor beide mega gebouwen verliep totaal anders. Terwijl het ex *La Royale Belge* recent een nieuwe dynamische invulling kreeg staat in Apeldoorn het gebouw reeds jaren leeg, bijna een ruïne met een statuut van Rijksmonument. De essentiële vraag is of de oorspronkelijk gekozen configuratie een herbestemming al dan niet kan genereren.

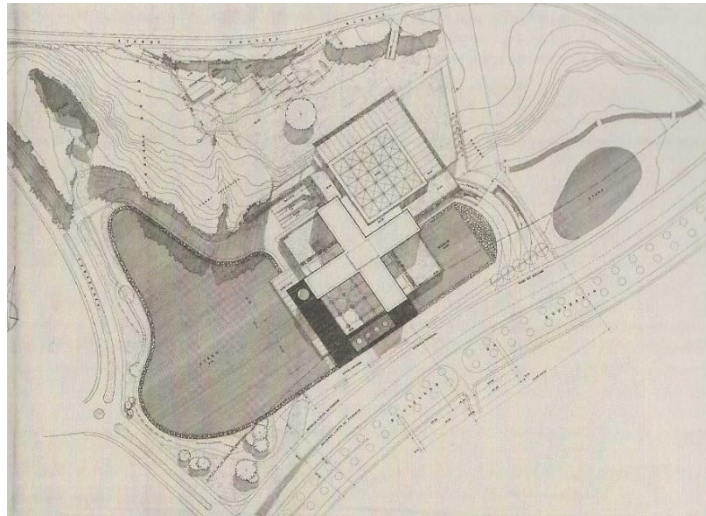
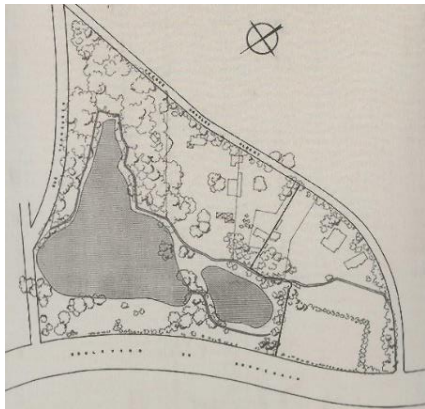
Van stadcentrum naar het groene Bosvoorde

Twee grote kantoorgebouwen van verzekeringsmaatschappijen ontworpen in de jaren '60: *Centraal Beheer* (1968-1972) van architect Herman Hertzberger en *La Royale Belge* (1967-1970) van de architecten Pierre Dufau (Parijs) en René Stapels (Brussel). Beide gebouwen staan op de monumentenlijst.

***La Royale Belge* luchtfoto inplanting van de gebouw en de vijvers**
Uit boek: La Royale Belge, uitgever urban.brussels, 2023

Recent verscheen een zeer interessant boek met de ontstaansgeschiedenis van *La Royale Belge* en waaraan verschillende auteurs hebben meegewerkt om de diverse aspecten van het gebouw te belichten.¹ De opdrachtgever deed beroep de Parijse architect Dufau en de Brusselse architect Stapels. De keuze van het terrein is bijzonder, een site met twee vijvers aansluitend aan de brede Vorstlaan. Uiteindelijk werd niet gekozen voor een inplanting tegenaan de helling van het terrein maar vooraan, tussen de twee vijvers. Het resultaat is dat het gebouw beter zichtbaar is vanaf de Vorstlaan en een weerspiegeling krijgt in het wateroppervlak. Een uitgesproken oplossing die men in de klassieke bouwkunst vaak aantreft.

Terrein met de twee vijvers / Inplanting bouwaanvraag 1966

Bovenste vierkant van de sokkel met dak structuur met rastervorm (zie p.4)

De sokkel met inkom bezit een volledig beglaasde gevel. Links van de inkom een groot cirkelvormig auditorium met een ruim foyer. Op deze sokkel een kantoorvolume met een kruisvormig grondplan, vier vleugels met elk acht bouwlagen. Het is een rationeel plan met in het midden de liften en het sanitair. De evacuatietrappen zijn aan de uiteinden van de kruisvorm aangebracht en komen uit op het groot horizontaal dak van de sokkel. Het materiaalgebruik van de gevel was vernieuwend, het is het eerst groot gebouw in België in COR-TEN staal. Voor de beglazing werd het nieuwe goudkleurige "Stopray" glas aangewend dat het bedrijf Glaverbel had ontwikkeld.

In het boek wordt uitvoerig ingegaan op de hoofdzetel van John Deere Wold Headquarters in Moline (1957-1963), ontworpen door Eero Saarinen. Dufau & Stapels bezochten dit gebouw aan het begin van hun opdracht. De relatie tussen gebouw en park plus een waterpartij waren bepalend voor het ontwerp in Brussel. Het aspect van het park wist de landschapsarchitect Jean Delogne uit te werken rond *Le Royale Belge*.

Sokkel van het gebouw met cirkelvormig auditorium. Integratie kunst metalen wanden van Pierre Sabatier (1925-2003)

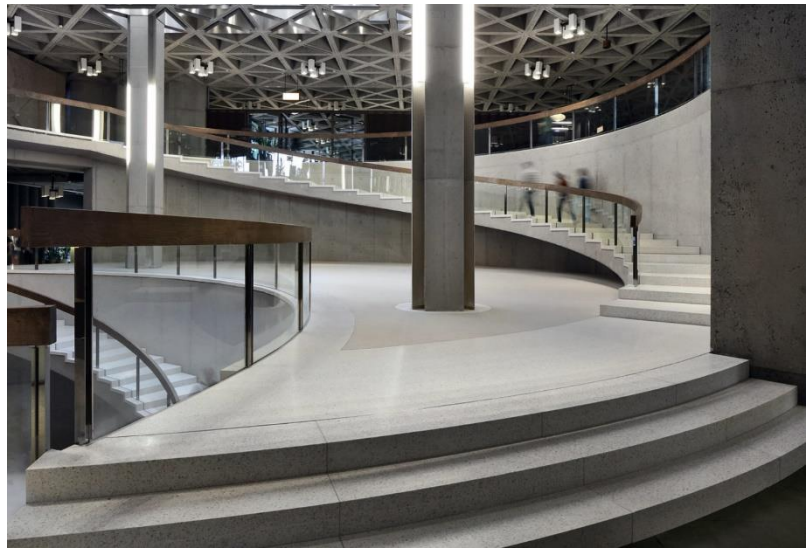
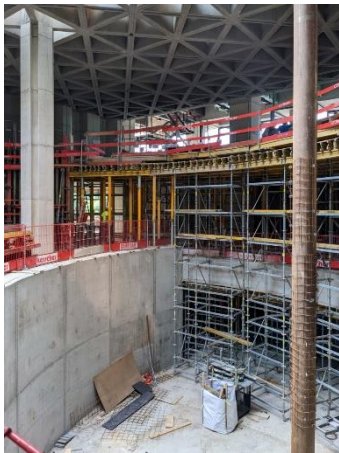
Zowel in Apeldoorn als in Brussel bleek de nieuwbouw vlug te klein. In 1990 ontwierp Hertzberger een uitbreidingsvoorstel naast het volume uit de jaren '60. Ook in Brussel kwam er een uitbreiding (1983-1987), die ondertussen werd afgebroken en vervangen door appartementsgebouwen.

Op zoek naar een nieuwe bestemming

In de loop der jaren verminderde het personeelsbestand drastisch, *La Royale Belge* werd overgenomen door AXA die de beslissing nam terug te keren naar centrum Brussel. Een van de pistes was een herbestemming als Amerikaanse Ambassade. De eisen die men stelde en de gevraagde verbouwingen bleken niet compatibel met het statuut van de bescherming. Uiteindelijk organiseerde de Brusselse Bouwmeester een wedstrijd die werd gewonnen door een equipe bestaande uit drie bureaus: Caruso St John, Bovenbouw, DDS+. Voor gedeelte monumentenzorg werd beroep gedaan op ma² / Metzger et Associer Architecture.

In plaats van een monofunctioneel gebruik kreeg de nieuwe invulling een veelheid aan functies. In het hoofdvolume blijven er een aantal kantoren en nieuwe co-working plaatsen, gecombineerd met een trendy hotel. Op niveau 2 is er de receptie van het MIX hotel en een mega fitnesscentrum met binnen- en buitenzwembad. Deze infrastructuur is toegankelijk voor hotelgasten maar ook voor abonnee houders. Er zijn vier eetmogelijkheden ingebracht op twee verschillende verdiepingen.

De ingreep die de architecten aanbrachten is zeer ingenieus. In één van de vier kwadranten van het grondplan werden de vloerplaten gesloopt en vervangen door licht oplopende trappen binnen een cirkelvorm. Via deze

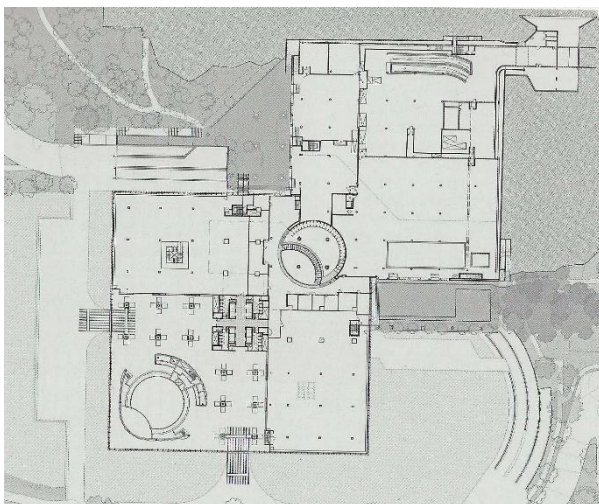

Wegnemen van twee vloerplaten en het aanbrengen van een cirkelvormige ruimte met trap Foto constructie bureau Caruso St John (B. Well) en eindresultaat foto Filip Dujardin.

“promenade architecturale” komt men van de ondergrondse garage naar het niveau 2 met hotelreceptie en het fitnesscentrum. Door deze ingreep wordt het bestaande plafond in beton een mooie beëindiging van deze nieuwe centrale ruimte. Veel bezoekers denken dat deze monumentale ruimte steeds aanwezig was, erg begrijpelijk omdat de ontwerper zeer goed de dimensie van dit gebouw heeft begrepen.

In het decembernummer van CASABELLA (nr. 951 / 2023) verscheen een goed gedocumenteerd artikel betreffende de verbouwing en de nieuwe herbestemming.²

Grondplan na verbouwing. Onderaan links het cirkelvormig auditorium. Rechts boven i het basisvierkant de cirkelvormige ingreep.

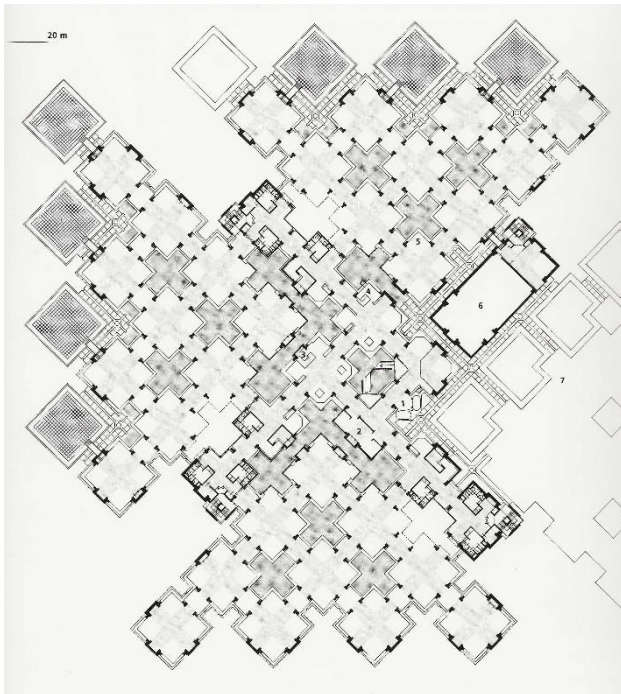

Geheel van La Royale Belge met op de voorgrond het buitenzwembad foto: Marc Dubois Foto onderaan Filip Dujardin

Centraal Beheer van Herman Hertzberger

In januari was er op de Nederlandse televisie een programma betreffende Hertzberger en zijn *Centraal Beheer*. In de jaren '70 was dit topwerk van Hertzberger een "bedevaartsplaats" geworden voor architecten en studenten. Ook ik trok naar Apeldoorn om dit kantoorcomplex te bezoeken. In de media kreeg dit het statuut van HET voorbeeld van het Nederlands structuralisme, een progressief alternatief voor een doodlopende, ziellose moderne architectuur. Het is de taak van de architect om het verlies aan densiteit in de moderne stad te compenseren met projecten waarin juist deze ambitie van verdichting tot uiting moet komen. Het gebouw werd bejubeld en de lijst van publicaties waarin *Centraal Beheer* fungeert is indrukwekkend.³ In het boek met Hertzberger oeuvre uit 1989 krijgt het gebouw maar liefst 59 pagina's.⁴

Grondplan Centraal Beheer in Apeldoorn en binnenstraat in het gebouw

Uit: Arnulf Lüchinger, *Herman Hertzberger / Bauten und Projekte 1959-1986 / Buildings and Projects / Bâtiments et projets*, Arnulf Lüchinger Arch-Edition, Den Haag, 1989

Zoals in Brussel werd het mega kantoorgebouw afgestoten en kwam het op de "immomarkt" terecht. Het opzet was om Hertzbergers statement om te turnen tot woningen, een niet evidente keuze zeker wanneer de basisstructuur van het gebouw erg beperkend is voor deze nieuwe invullingen. Misschien was dit reeds een verkeerde keuze en was een andere bestemming evidenter geweest.

Vaak werd *Centraal Beheer* vergeleken met de compactheid van de stad. Steeds verwijst Hertzberger naar de typologie van de passages (ook in het TV programma). Wat hij in het gebouw introduceerde is geen passage, maar een overdekte binnenruimte, niet publiek toegankelijk. Een echte passage is een overdekte "buitenruimte", een 24 op 24 uur publieke ruimte. Het voorbeeld bij uitstek zijn de Parijse passages of de schitterende Sint Hubertus galerij in Brussel gebouwd in 1847.

Apeldoorn Centraal Beheer foto's Duitse fotograaf Klaus Kinold (1939-2021) uit: Wessel Reinink, Herman Hertzberger architect, Ernst & Sohn Verlag, Berlin, 1991

In de reeks "Monographien niederländischer Architekten".

Heeft Hertzberger zich niet te eng gericht op een nieuw type kantoorgebouw zonder de vraag te stellen: "wat na het verhaal van *Centraal Beheer*"?. Is hergebruik wel mogelijk met het behoud van de vele binnenstraten? Heeft zijn eigenzinnigheid het gebouw niet de das omgedaan en de toekomstkansen zwaar gehypothekeerd? Een gebouw met kleine overspanningen, een "structurele kleinschaligheid" hypothekeert zwaar een project van herbestemming. De geschiedenis van de architectuur leert ons dat de mogelijkheden tot hergebruik groter zijn wanneer een heldere, eenvoudige structuur aanwezig is.

Het megakantoor van *La Royale Belge* in Brussel, minder iconisch dan Hertzbergers' creatie, kreeg wel een nieuwe invulling en dit met een veel

complexer programma. Dat de mogelijkheden in Brussel groter zijn dan in Apeldoorn is evident. Een vergelijking tussen beiden is wel interessant. Een architect moet een antwoord geven op een bouwprogramma maar moet ook beseffen dat de samenleving snel verandert. Een concept kan vlug achterhaald zijn en belemmerend voor een toekomstige aanpasbaarheid. Het ergste binnen dit "structuralisme" is dat het gebouw functieloos wordt en uiteindelijk wordt gesloopt.

Marc Dubois

Eindnoten

¹ Jean-Marc Basyn , Guy Conde Reis (red.), La Royale Belge, uitgever urban.brussels, 2023, 304 pagina's (drietaling Nederlands, Frans, Engels) ISBN 978-2-87584-200-8 editions@urban.brussels
Het boek bevat een foto essay van Maxime Delvaux, opnames van voor de restauratie.

² Federico Tranfa, Un caso di dubbia paternità – A case of doubtful authorship / Caruso St John, Bovenbouw, DDS+ / Royale Belge, Bruxelles, in: CASABELLA, nr. 951, november 2023, pp. 34-49.

Foto's van de verbouwing te vinden op de website van DDS+

³ Wessel Reinink, Herman Hertzberger architect, Ernst & Sohn Verlag, Berlin, 1991
In de reeks "Monographien niederländischer Architekten". Mede auteur is de Duitse fotograaf Klaus Kinold (1939-2021)
Marc Dubois, Duitse fotograaf Klaus Kinold (1939-2021), website VAI

⁴ Arnulf Lüchinger, *Herman Hertzberger / Bauten und Projekte 1959-1986 / Buildings and Projects / Bâtiments et projets*, Arnulf Lüchinger Arch-Edition, Den Haag, 1989
Uitvoerige presentatie gebouw / Pagina 86 t/m 145